

**KONKURSY PRZEDMIOTOWE MKO
DLA UCZNIÓW WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO
W ROKU SZKOLNYM 2023/2024
PROGRAM MERYTORYCZNY PRZEDMIOTOWEGO
KONKURSU CHEMICZNEGO DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH**

I. CELE KONKURSU

1. Kształcenie umiejętności samodzielnego zdobywania, pogłębiania i weryfikowania wiedzy z chemii i nauk pokrewnych, w których występują procesy chemiczne.
2. Wdrażanie uczniów do biegłego posługiwania się wiedzą chemiczną oraz wiedzą z innych przedmiotów matematyczno-przyrodniczych w rozwiązywaniu zadań problemowych o charakterze naukowym.
3. Kształtowanie umiejętności praktycznego rozwiązywania problemów chemicznych i wnioskowania przez projektowanie oraz bezpieczne wykonywanie doświadczeń chemicznych zgodnie z metodologią naukową.
4. Kształtowanie umiejętności logicznego i krytycznego myślenia, a także selekcjonowania, syntezy i analizy treści nauczania/informacji w zakresie nauk przyrodniczych, w tym z chemii.
5. Rozbudzanie i wzmacnianie ciekawości poznawczej uczniów, a także motywowanie do dalszego uczenia się chemii i innych przedmiotów przyrodniczych.
6. Popularyzacja aktualnych osiągnięć nauki w zakresie chemii i nauk pokrewnych.

II. WYMAGANIA KONKURSU

Konkurs chemiczny obejmuje i poszerza treści Podstaw programowych kształcenia ogólnego z chemii w oparciu o:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

Wymagania ogólne obejmują:

I. Pozyskiwanie, tworzenie i wykorzystywanie informacji:

1. sporządzanie, odczytywanie i interpretowanie tabel, rysunków, schematów oraz wykresów, z uwzględnieniem umiejętności wskazywania i interpretowania trendów (rysowanie linii najlepszego dopasowania, interpolacja, ekstrapolacja);
2. rozumienie i interpretację tekstów popularnonaukowych o tematyce chemicznej;
3. krytyczną analizę i weryfikację danych pochodzących z różnych tekstów źródłowych w zakresie chemii i pokrewnych nauk przedmiotów przyrodniczych;

II. Rozumowanie i zastosowanie nabytej wiedzy do rozwiązywania problemów:

1. integrację treści chemicznych z zagadnieniami innych przedmiotów edukacji przyrodniczej określonych w wyżej wymienionego rozporządzenia; dostrzeganie i rozumienie powiązań chemii z innymi naukami matematyczno-przyrodniczymi oraz zależności istniejącymi między tymi dziedzinami wiedzy, a także stosowanie tych zależności do poprawnego logicznie i merytorycznie rozwiązywania problemu lub wyjaśnienia zjawisk zachodzących w przyrodzie;
2. wyjaśnianie zależności przyczynowo-skutkowych, uzasadnianie poprzez właściwy dobór argumentów;
3. klasyfikowanie, analizę, porównywanie procesów i zjawisk chemicznych oraz fizykochemicznych na poziomie makro- i mikroskopowym;
4. wnioskowanie o właściwościach substancji, przewidywanie oraz porównywanie właściwości fizycznych i chemicznych pierwiastków i związków chemicznych;
5. umiejętność właściwego posługiwania się słownictwem, symboliką, pojęciami i prawami chemicznymi;
6. wykonywanie działań arytmetycznych na liczbach zapisanych w postaci wykładniczej, szacowanie prawdopodobnych wartości i wyników, zaokrąglanie liczb;
7. zapisywanie równań reakcji chemicznych i przeprowadzanie obliczeń chemicznych;
8. tworzenie i rozwiązywanie problemów badawczych z wykorzystaniem metody naukowej, formułowanie i weryfikowanie hipotez oraz uzasadnianie otrzymanych wyników i formułowanie wniosków przez projektowanie i przeprowadzanie doświadczeń chemicznych; odróżnianie obserwacji od wniosków;
9. twórcze rozwiązywanie problemów, w szczególności stosowanie posiadanej wiedzy chemicznej w sytuacjach nietypowych i nowych dla ucznia.

III. ZAKRES MERYTORYCZNY KONKURSU

Uczestnicy konkursu powinni, na poszczególnych etapach, wykazać się wiadomościami i umiejętnościami obejmującymi wskazane treści.

ETAP I (SZKOLNY)

Uczestnicy powinni wykazać się wiedzą i umiejętnościami obejmującymi **wybrane treści podstawy programowej** kształcenia ogólnego w części dotyczącej przedmiotu chemia na II etapie edukacyjnym.

Zakres merytoryczny dotyczy treści nauczania następujących działów tematycznych podstawy programowej chemii:

- I. **Substancje i ich właściwości. (pkt 1-10)**
- II. **Wewnętrzna budowa materii. (pkt 1-15)**
- III. **Reakcje chemiczne. (pkt 1-7)**
- IV. **Tlen, wodór i ich związki chemiczne. Powietrze. (pkt 1-10)**

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Konfiguracje elektronowe atomów (o liczbach atomowych od $Z=1$ do $Z=36$), bez uwzględniania podpowłok (bez atomów o liczbach atomowych od $Z=21$ do $Z=30$).
2. Zapisywanie i odczytywanie składu jąder atomowych za pomocą symboliki: A_ZE . Izotopy.
3. Promieniotwórczość naturalna (promieniowanie: α , β^- i γ). Prawo przesunięć, zapisywanie równań przemian promieniotwórczych: α i β^- . Prawo rozpadu naturalnego, czas połowicznego rozpadu.
4. Zapisywanie wzorów elektronowych prostych cząsteczek, np.: H_2 , HCl , H_2O , CO_2
5. Wyznaczanie wzorów empirycznych i rzeczywistych (cząsteczkowych) związków chemicznych.

ETAP II (REJONOWY)

Na etapie II konkursu obowiązuje zakres wiadomości i umiejętności etapu I konkursu.

Zakres merytoryczny dotyczy treści nauczania następujących działów tematycznych podstawy programowej chemii: działy tematyczne I – IV oraz:

- V. Woda i roztwory wodne. (pkt 1-7)
- VI. Wodorotlenki i kwasy. (pkt 1-8)
- VII. Sole. (pkt 1-6)

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Sposoby wyrażania stężeń roztworów – stężenie procentowe, stężenie molowe. Przeliczanie stężeń.
2. Obliczenia związane z zateżaniem i rozcieńczaniem roztworów.
3. Obliczenia związane z wykorzystaniem liczby Avogadra, mola, masy molowej substancji, objętości molowej gazów (warunki normalne: $T = 273 \text{ K}$, $p = 1013 \text{ hPa}$), cieczy i ciał stałych.
4. Obliczenia dotyczące stechiometrii reakcji chemicznych dla substratów zmieszanych w stosunku stechiometrycznym.
5. Podstawy miareczkowania, stechiometria reakcji między określonymi objętościami roztworów o znanych stężeniach.
6. Szereg aktywności metali. Przewidywanie możliwości zajścia reakcji: metal + kwas nieutleniający (np. HCl_{aq} , $\text{H}_2\text{SO}_4_{\text{aq}}$, H_3PO_4) oraz metal + sól z wykorzystaniem tego szeregu. Porównywanie aktywności litowców i berylowców (np. reakcja z wodą) i wyjaśnianie zaobserwowanych trendów w oparciu o budowę atomów (promień atomu, liczba elektronów, elektroujemność).
7. Alotropia pierwiastków na przykładzie tlenu (ditlen i ozon) i węgla (diament i grafit).
8. Wielostopniowa dysocjacja elektrolityczna kwasów. Wodorosole. Nazewnictwo wodorosoli.
9. Hydraty: nazewnictwo, skład, zmiana składu i barwy podczas ogrzewania na przykładzie $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{CoCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$.

ETAP III (WOJEWÓDZKI)

Na etapie III konkursu obowiązuje również zakres wiadomości i umiejętności etapu I i II konkursu oraz poniższych treści.

Zakres merytoryczny dotyczy treści nauczania następujących działów tematycznych podstawy programowej chemii: działy tematyczne I – VII oraz:

VIII. Związki węgla z wodorem – węglowodory. (pkt 1-10)

IX. Pochodne węglowodorów. (pkt 1-6)

X. Substancje chemiczne o znaczeniu biologicznym. (pkt 1-10)

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Amfoteryczność związków nieorganicznych na przykładzie $Zn(OH)_2$, $Al(OH)_3$ i $Cr(OH)_3$, reakcje tych związków z roztworami mocnych kwasów i zasad.
2. Izomeria konstytucyjna węglowodorów i ich pochodnych. Rzędowość atomów węgla. Nazewnictwo systematyczne: alkanów, alkenów, alkinów, fluorowcopochodnych, alkoholi i kwasów (do 10 atomów węgla w cząsteczce).
3. Addycja wody, wodoru, chloru, bromu, chlorowodoru i bromowodoru do alkenów. Reguła Markownikowa.
4. Addycja wodoru, chloru, bromu, chlorowodoru i bromowodoru do alkinów.
5. Reakcja eliminacji wody z alkoholi monohydroksylowych oraz halogenowodoru z halogenopochodnych węglowodorów; reguła Zajcewa.
6. Mydła.
7. Budowa, właściwości fizyczne i chemiczne amin (dysocjacja elektrolityczna, reakcja z kwasami nieorganicznymi np. HCl oraz kwasami organicznymi np. kwasem octowym).
8. Charakter amfoteryczny aminokwasów.
9. Hydroliza enzymatyczna oraz kwasowa estrów i peptydów.
10. Chromatografia bibułowa jako metoda rozdzielania mieszaniny substancji. Obliczanie współczynnika R_f , analiza chromatogramu.

DOŚWIADCZENIA

W czasie przygotowań do konkursu uczestnicy powinni samodzielnie wykonać (albo obserwować przeprowadzone przez nauczyciela lub wyświetlane w formie filmu) poniżej wymienione doświadczenia chemiczne. Na poszczególnych etapach wymagana będzie również znajomość przebiegu doświadczeń oraz warunków prowadzenia reakcji odpowiadających ich zakresowi merytorycznemu opisanemu w wymaganiach konkursu oraz podstawie programowej.

ETAP SZKOLNY

1. Badanie właściwości fizycznych (barwy, zapachu, twardości, rozpuszczalności w wodzie) podstawowych pierwiastków chemicznych (np. miedź, cynk, sód, magnez, chlor, brom, jod, siarka, fosfor czerwony, węgiel).
2. Wyznaczanie gęstości ciał stałych (o regularnym i nieregularnym kształcie), cieczy (np. z użyciem kolby miarowej) i gazów (np. z wykorzystaniem strzykawki).
3. Otrzymywanie tlenu w reakcjach: rozkładu termicznego tlenku rtęci(II), rozkładu termicznego manganianu(VII) potasu, rozkładu katalitycznego nadtlenku wodoru oraz elektrolizy wody.
4. Potwierdzanie ziarnistej budowy materii na podstawie mieszania wody i alkoholu/gliceryny (zjawisko kontrakcji).
5. Reakcja magnezu z parą wodną.
6. Barwienie płomienia palnika gazowego przez sole sodu, potasu, wapnia i miedzi.
7. Badanie wpływu wybranych czynników (obecność tlenu, wilgoci, soli, powłoki w formie farby lub lakieru) na szybkość korozji żelaza.
8. Wyznaczanie wzoru empirycznego związku chemicznego, np. produktu reakcji magnezu z tlenem lub miedzi z siarką.

ETAP REJONOWY

9. Przygotowanie roztworu o zadanym stężeniu procentowym oraz molowym.
10. Wyznaczanie rozpuszczalności substancji, np. poprzez odparowanie roztworu nasyconego.
11. Śledzenie przebiegu reakcji w oparciu o pomiar zmiany masy reagentów w czasie (np. podczas prażenia substancji) oraz pomiar zmiany objętości wydzielającego się gazu w czasie (np. dwutlenku węgla).
12. Reakcja litu, sodu, potasu, magnezu i wapnia z wodą.
13. Otrzymywanie wodorotlenków i soli w reakcjach strąceniowych.
14. Rozkład wodorotlenku miedzi(II) przez ogrzewanie (płomień palnika lub łaźnia wodna).
15. Reakcja aktywnych metali, np. magnezu, cynku i żelaza z kwasem solnym.
16. Reakcja cynku z roztworem siarczanu(VI) miedzi(II) oraz reakcja miedzi z roztworem azotanu(V) srebra.

17. Ogrzewanie hydratów na przykładzie $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{CoCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ i $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$.
18. Proste miareczkowanie alkacymetryczne wobec wskaźnika kwasowo-zasadowego (z użyciem biurety lub strzykawki).

ETAP WOJEWÓDZKI

19. Reakcja wodorotlenku cynku, wodorotlenku glinu i wodorotlenku chromu(III) z wodnym roztworem wodorotlenku sodu lub potasu oraz dowolnym mocnym kwasem.
20. Otrzymywanie metanu w reakcji węgliku glinu z wodą i z kwasem solnym.
21. Otrzymywanie acetylenu w reakcji karbidu z wodą i badanie jego palności.
22. Bromowanie alkanów (benzyny) wobec światła (np. latarki UV lub latarki telefonu).
23. Odróżnianie alkoholi polihydroksylowych od alkoholi monohydroksylowych w reakcji z wodorotlenkiem miedzi(II).
24. Odróżnianie oleju jadalnego od mineralnego.
25. Badanie właściwości fizycznych i chemicznych metyloaminy (badanie zapachu, określanie odczynu, reakcja z kwasem chlorowodorowym).
26. Badanie odczynu wodnego roztworu glicyny, reakcja glicyny z kwasem chlorowodorowym i zasadą sodową wobec wskaźników kwasowo-zasadowych.
27. Wykrywanie obecności białka za pomocą reakcji biuretowej.
28. Hydroliza kwasowa sacharozy. Hydroliza enzymatyczna skrobi. Badanie właściwości produktów hydrolizy.
29. Chromatografia bibułowa barwników.

IV. LITERATURA DLA UCZNIĄ I INNE ŹRÓDŁA INFORMACJI

1. Podręczniki z chemii dopuszczone przez MEN do użytku szkolnego, przeznaczone do kształcenia ogólnego, uwzględniające aktualnie obowiązującą podstawę programową kształcenia ogólnego w szkole podstawowej.
2. Pazdro Krzysztof M., Rola-Noworyta Anna, *Zbiór zadań z chemii do liceów i techników, zakres rozszerzony*, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2021, rozdziały 1 – 3, 4.1 – 4.4, 4.6, 5, 6.1 – 6.3.1, 7, 8, 9.1, 9.5, 9.6, 9.9, 12.
3. Pazdro Krzysztof M., Koszmider Maria, *900 zadań – od łatwych do trudnych, Chemia w szkole podstawowej*, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2017.
4. Pazdro Krzysztof M., Koszmider Maria, *Chemia, zbiór zadań do szkoły podstawowej, klasy 7 i 8*, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2017.
5. Warchoń Anna, Tejchman Waldemar, Wasyłyżyn Lidia, *Chemia, zbiór zadań, szkoła podstawowa, klasa 7*, WSiP, 2017.
6. Warchoń Anna, Tejchman Waldemar, Wasyłyżyn Lidia, *Chemia, zbiór zadań, szkoła podstawowa, klasa 8*, WSiP, 2018.
7. Litwin Maria, Styka-Wlazło Szarota, Kulawik Teresa, *Chemia w zadaniach i przykładach, zbiór zadań dla szkoły podstawowej*, Nowa edycja 2020-2022, Nowa Era, 2020.
8. Król Iwona, *Encyklopedia, Chemia*. Wydawnictwo „GREG”, Kraków.
9. Praca zbiorowa, *Chemia. Encyklopedia szkolna*. WSiP, Warszawa 2001.
10. Podręczniki sprzed reformy programowej (dla „starej” podstawy programowej) dopuszczone przez MEN do użytku szkolnego przeznaczone do kształcenia z chemii na poziomie podstawowym w liceum ogólnokształcącym – w zakresie poszerzeń wymagań konkursowych w stosunku do wymagań opisanych w podstawie programowej dla szkoły podstawowej.
11. Akademia Khana (wersja polskojęzyczna):
<https://pl.khanacademy.org/science/chemistry>
12. CrashCourse: Chemistry (dostępne polskie napisy lub automatyczne tłumaczenie):
<https://www.youtube.com/playlist?list=PL8dPuuaLjXtPHzzYuWy6fYEaX9mQQ8oGr>
13. Epodręczniki:
 - a. <https://epodreczniki.pl/ksztalcenie-ogolne/szkola-podstawowa/chemia>
 - b. <https://epodreczniki.pl/ksztalcenie-ogolne/szkola-ponadpodstawowa/chemia>
14. Polski Portal Edukacyjny:
<http://www.interklasa.pl/portal/index/strony?mainSP=subjectpages&mainSRV=chemia&page=subjectpage&item=-1>
15. Interaktywne symulacje procesów fizycznych i chemicznych:
<https://phet.colorado.edu/en/simulations/category/chemistry>
16. Interaktywny układ okresowy pierwiastków chemicznych:
<http://ukladokresowy.edu.pl/>

V. INFORMACJE DOTYCZĄCE WARUNKÓW PRZEPROWADZANIA KONKURSU

Uczestnicy każdego etapu konkursu powinni dysponować:

1. Kalkulatorem prostym, pozwalającym na dokonanie czterech działań arytmetycznych (ewentualnie także wyciąganie pierwiastka kwadratowego).
2. Linijką z podziałką centymetrową, przydatną do sporządzania rysunków, schematów i rysowania wykresów.
3. Czarno lub niebiesko piszącym długopisem.

Układ okresowy pierwiastków (zawierający informacje o liczbie atomowej pierwiastka, średniej masie atomowej i elektroujemności), tablica rozpuszczalności soli i wodorotlenków oraz szereg aktywności metali będą zamieszczane w arkuszach konkursowych, inne niezbędne do rozwiązania zadań dane fizykochemiczne podawane będą w treści zadań.

Arkusz zadań etapu rejonowego oraz wojewódzkiego będzie zawierał barwne ilustracje i zdjęcia efektów doświadczeń chemicznych.

Uczestnicy zawodów nie mogą wносить do sali, w której odbywa się konkurs, żadnych urządzeń telekomunikacyjnych i środków łączności (w tym smartwatch).